

Навук. кіраўнік С.І. Ханавец, настаўнік беларускай мовы і літаратуры
(ДУА “Лядзецкі вучэбна-педагагічны комплекс яслі-сад – сярэдняя школа”)

ДЫЯЛЕКТНЫЯ АСАБЛІВАСЦІ МОВЫ ЖЫХАРОЎ ВЁСКІ ЛЯДЗЕЦ СТОЛІНСКАГА РАЁНА

За кожным народам замацавана арыгінальная гаворка, якая адрознівае адзін народ ад другога. Мы па адным вымаўленым слове лёгка пазнаем свайго аднавяскоўца сярод гурту людзей. На маю думку, даследаванне дыялектычных асаблівасцей не толькі ўзбагачае літаратурную мову, але і дапамагае бліжэй пазнаёміцца з культурай пэўных рэгіёнаў нашай краіны.

Мэта даследчай работы: даследаванне дыялектных асаблівасцей мовы жыхароў вёскі Лядзец. Пры яе дасягненні рашаліся наступныя задачы: вывучыць тэарэтычны матэрыял па тэме даследчай работы, знайсці дыялекталагічныя асаблівасці ў мове жыхароў вёскі, сістэматызаваць і класіфікаваць дыялектызмы, скласці слоўнік дыялектызмаў вёскі Лядзец.

У рабоце адлюстраваны марфалагічныя, лексічныя, семантычныя, фанетычныя, словаўтваральныя і акцэнталагічныя асаблівасці мовы носьбітаў жывой беларускай гаворкі.

Марфалагічным дыялектам характэрны граматычныя асаблівасці пэўнай гаворкі [2, с. 141]. Яны могуць адрознівацца ад агульнаўжывальных слоў граматычным родам, склонавымі ці асабовымі канчаткамі. У лядзецкіх гаворках форма будучага часу выражаецца інфінітывам і дапаможным постпазіцыйным дзеясловам *мець* (са старажытнага *имать*): *жацьму, маўчацьмеш, гаварыцьме; карацьмем, трымацьмуць, капацьмеце*.

Да дзеясловаў, якія ў сваім складзе маюць прыстаўку **па-**, дадаецца аналагічная. *Папаелі, папахаталі, папасецца. Дзеці папаелі смакотак і пайшлі на вулку, там папагулялі*.

Прыназоўнік **пад** ужываецца ў выпадках, калі трэба паказаць набліжэнне да нейкага аб’екта, г.зн. у выпадках, калі звычайна выкарыстоўваецца прыназоўнік “да”. *Падбег я пад хлеў і бачу – няма цяляці. У назоўніках мужчынскага роду ў месным склоне ўжываецца канчатак **-і** замест**-е**. *Паішлі, унучак, па лесі паходзім, назбіраем орэхоў*.*

Лексічныя дыялектызмы – гэта такія мясцовыя назвы агульнавядомых прадметаў і з’яў, якім у літаратурнай мове адпавядаюць зусім іншыя словы [4, с.3].

Падчас гутарак з мясцовымі жыхарамі я даведлася, што захаваліся такія дыялектызмы і ў нас. Іх нямнога, але яны ёсць. Напрыклад: *вішар* – няскошаная на балоце трава; *долегаць* (безас.незак.) – нездаровіцца; *драпач*, *драч* – змецены, стары венік; дзяркач.

У нашай вёсцы назіраюцца запазычанні нават з польскай мовы. Напрыклад, *ровер* – веласіпед, *файны* – прыгожы, *осёнка* – дэмісезоннае паліто. Гэта тлумачыцца тым, што наша Століншчына раскінулася на беларуска-ўкраінскім памежжы [3, с. 3]. Акрамя гэтага, у даваенны час тэрыторыя нашай вёскі знаходзілася пад уладай Польшчы, што паўплывала на асаблівасці мясцовых гаворак. У ходзе сустрэч з жыхарамі вёскі мы чулі не толькі іх гаворку, але і мясцовыя песні. У адных песнях мы сустракаем сляды ўкраінскага вымаўлення, у іншых – польскага.

Семантычныя дыялектызмы ўзнікаюць тады, калі агульнанародныя словы ўжываюцца ў пэўнай мясцовасці з іншым значэннем, чым у літаратурнай мове [2, с.141]. Гэтыя словы для нас надзвычай важныя тым, што адлюстроўваюць гісторыю жыцця і пазнавальны вопыт менавіта лядчан, самабытныя асаблівасці іх матэрыяльнай і духоўнай культуры, іх побыт:

№	Дыялектызм	Агульнаўжывальнае значэнне
1	Агрызак – той, хто груба, са злосцю адказвае на заўвагу, параду, спрабуючы апраўдацца. <i>Лявон, дзе твой агрызак?</i>	Агрызак, -а, м. Тое, што агрызена
2	Павук – прылада для лоўлі рыбы. <i>Пойдем лавіць карасёў павуком.</i>	Павук, -а, м. Насякомае
3	Лось – ядомы грыб. <i>Ласёў у лесі хоць касою касі.</i>	Лось, -я, м. Дзікая жывёла

Фанетычныя асаблівасці адлюстроўваюць гукавую спецыфіку гаворак [2, с. 141].

Лядзецкі дыялект мае характэрныя асаблівасці і ў фанетыцы. Як ужо адзначалася вышэй, лядзецкія гаворкі адносяцца да ўсходнепалескага тыпу. Слухаючы аповеды старажылаў вёскі, я высветліла, што гаворкам нашым уласцівы такія рысы, як мяккасць пярэднеязычных перад *e*, пярэднеязычных і губных зычных перад *i* (*небо*, *дзень*, *косіці*, *міска*), дзеканне і цеканне (*дзеці*, *ходзіці*, *цепер*, *дзіво*, *дзед*, *дзерава*, *дзюба*, *цяціся*), наяўнасць цвёрдага гука [р] (*дрэва*, *драбіна*, *драчаны*, *дрыжыкі*). Напрыклад, у нас кажуць *дармоед*, *сено*, *балота*, *цукор*, *добрэ*. У літаратурнай мове ім адпавядаюць словы *дармаед*, *сена*, *балота*, *цукар*, *добра*. Гэта дае падставу для наступнай высновы: словы адрозніваюцца ад

агульнанародных лексічных адзінак адпаведна гукам [o] і суфіксам -э. Як бачым, тут адсутнічаюць строга выпрацаваныя нормы, бо гэта мова беспісьмовая і перадаецца нам у спадчыну ў вуснай форме.

Словаўтваральныя дыялектызмы адрозніваюцца ад літаратурных слоў словаўтваральнымі марфемамі (суфіксамі і прыстаўкамі).

Хоць і кажуць: “Слова, што верабей, вылецела з вуснаў і не зловіш”, аднак мы паспрабавалі іх “злавіць” ад нашых жыхароў, каб зрабіць набыткам для сябе, сваіх будучых дзяцей і ўнукаў. Напрыклад:

БУСЬКО – Бусел. *Ось і бусько прылецеў.*

ГРУБА – Грубка. *Затані грубу хутчэй.*

ДРАНЦЫ – Дранікі. *Смачныя дранцы ў печы атрымліваюцца.*

БАГАТЫР – Багацей. *Яны ж багатыры - парнікі маюць.*

Пазнаёміўшыся з асаблівасцямі гаворкі жыхароў вёскі Лядзец, я магу зрабіць выснову, што ў жывой мове захавалася даволі цікавая група дыялектных асаблівасцей. У ёй прадстаўлены ўсе віды дыялектызмаў: лексічныя, семантычныя, марфалагічныя, фанетычныя, словаўтваральныя.

У гаворцы лядчан ёсць многа слоў, вядомых толькі ім, якія адрозніваюцца ад агульнанародных адпаведнікаў асобнымі гукамі, суфіксамі або прыстаўкамі, граматычнымі формамі, а іншы раз і значэннем.

Дадзеная работа мае практычнае прымяненне. Агульныя задачы такой працы: павышэнне моўнай культуры вучняў, удасканаленне розных форм вуснага і пісьмовага маўлення. Створаны слоўнік дыялектаў вёскі Лядзец можа стаць карысным дапаможнікам для вучняў, студэнтаў і настаўнікаў-філолагаў на вучэбных занятках пры вывучэнні агульнаўжывальнай і дыялектнай лексікі.

ЛІТАРАТУРА

1. Клімчук, Ф. Д. Гаворкі Заходняга Палесся: Фанетычны нарыс. Мн., 2009. С. 7 – 41.

2. Сучасная беларуская мова : вучэб. дапам. / Л. М. Грыгор’ева [і інш.] ; пад агул. рэд. Л. М. Грыгор’евай. - 2-е выд., выпр. – Мінск : Выш. шк., 2007. – 559 с.

3. Фальклорныя песні Століншчыны / укладальнік Л.Ф. Вырко. Ф19 – Пінск : Пінская рэгіянальная друкарня. 2012. – 136 с.

4. Шаталава, Л.Ф. Беларускае дыялектнае слова. Мн.: Навука і тэхніка, 2005.